

YENİDƏNQRUMA, DEMOKRATIYA və QARABAĞ MÖVZULU KARİKATURALAR

Bayram Hacızada,
əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
E-mail: azercartoon@gmail.com

Səksəninci illərin ortalarından başlayaraq Sovet İttifaqının daxilində gedən mürəkkəb və ziddiyyətli proseslər fonunda müəyyən mənada hiss olunan mülayimlik, yeniləşmə bütün sahələrdə olduğu kimi, təsviri sənətin ən mübariz qolu – satirik qrafika sahəsində də öz əksini tapırdı. Uzun illər imperiyanın, totalitar rejimin tapkisi və təzyiqli altındakı mətbuatda demokratiyanın ilk qığılcımları hiss olunmağa başlayırdı.

Təəssüf hissi ilə demək lazımdır ki, bu aşkarlıq və demokratiya adlandırılan siyasi proseslərin arxasında özlərinin əsl simalarını gizlədən bəzi qüvvələr, daha dəqiq desək, Moskvadan və xarici havadarlarından dəstək alan Ermənistan Azərbaycanın torpaqlarına tamah salaraq onun ərazi bütövlüyünə, suverenliyinə zərbə vurmağa cidd-cəhdlər göstərirdi. Əsrlərboyu içindəki xisləti gizlədən xain qonşularımız ölkədəki mürəkkəb siyasi şəraitdən və xaricdən əldə etdikləri dəstəkdən istifadə edərək öz məkrli planlarını artıq aşkar şəkildə həyata keçirməyə başlamışdılar. 1988-ci ilin 15 iyununda Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) Ermənistanın tərkibinə daxil olması haqqında sənəd imzaladı (1, sah. 49).

80-ci illərin sonlarında azərbaycanlıların Ermənistandan – tarixi torpaqlarımızdan qovulmasının miqyası daha da genişlənməşdi. Ölüm və zorakılıq halları ilə müşayiət olunan həmin proseslərdə azərbaycanlılar Ermənistanda yaşadıkları 172 kənddən qovulurdular. Bu zorakılıq və tarixi ədalətsizlik nəticəsində 1 milyondan artıq soydaşımız qaçqın və məcburi köçkünə çevrilərək Bakıda və respublikamızın digər bölgələrində məskunlaşdılar. Ölkədə "Demokratiya", "Aşkarlıq" və "Yenidənqurma" şüarları fonunda Dağlıq Qarabağda da azərbaycanlılara güc tətbiq olunur, onlar öz ata-baba torpaqlarından didərgin salınırdılar. Moskvanın bu təcavüzə loyaf münasibəti, göz yumması, bəzi hallarda isə əksinə, qəsbkarı dəstəkləməsi insanlarda təəccüb və təəssüf hissi doğurur, yaşadıkları dövlətə, quruluşa namsızlığını artırır. O illər respublika rəhbərliyinin zəif mövqeyi,

mərkəzə itaətkarlıqla qulluq göstərməsi Azərbaycanın mövqelərini zəiflədir, xalqın hiddətinə səbəb olurdu.

Azərbaycanın siyasi rəhbərliyi sovet xalqları dostluğunun sarsılmazlığından danışırsa da, dövlətçiliyin qorunması mövqelərindən çıxış etsə də, təəssüf ki, onun potensialı vəziyyətin dramatikliyini dərk etməyə imkan vermirdi. Belə mürəkkəb vəziyyətdə təklənmiş ziyalılarımız, vətənpərvər insanlarımız birləşərək ümumi düşməna qarşı çıxış edir, mövcud haqiqətləri dünyaya çatdırmağa cəhdlər göstərirdilər. Hələ də "xalqlar dostluğunun sarsılmazlığı"na, haqq və ədalətin qələbəsinə, mərkəzin son nəticədə düzgün mövqə tutacağına inanmaq istəyən rəssam və jurnalistlərimiz yazdıqları məqalə və müraciətlərdə, çəkdikləri plakat və karikaturalarda yüksək mədəniyyət nümayiş etdirir, azğınlaşmış düşməni sülh və danışıq yolu ilə sakitləşdirməyə çalışırdılar. Bu mövzuları işıqlandıran karikaturaçı rəssamlarımız ən çətin anlarda da yüksək peşəkərlik, dərin mədəniyyət göstərərək öz haqlı iradələrini və narahatlıqlarını kağız üzərinə köçürürdülər. İnsanların hissələri ilə oynayan, əslində isə öz siyasi maraqlarını təmin edən, öz çirkin niyyətlərini həyata keçirən qüvvələrin ifşa olunduğu A.Quliyevin "Dağlıq Qarabağ hadisələri və onun ətrafında" (1988), V.Ternavskinin "Barabərlik, qardaşlıq və millətçilik" (1989), G.Məlikovanın hələ də sağlaml düşüncənin qalibi gələcəyinə inanmıyan, bu problemi sülh və danışıqlar yolu ilə həll etməyə çağıran "Həlli uşağına da aydındır" (1989) kimi karikaturaları rəssamlarımızın bu mövzuda ilk rəsmləridir.

Tanınmış karikatura ustası V.Tatarinsevin bu mövzuda işləyib-hazırladığı "Tələsmə, gəl dialoqa girək!" karikaturası jurnalda 1990-cı ildə çap olunmuşdu. O illərin real vəziyyətini çox sadə və obrazlı şəkildə təsvir etmiş müəllif bu əsərdə azərbaycanlı və erməninin xarakterik cəhətlərini açmışdır. Karikaturada əlisilahlı quldurun öz mənzilində istirahət edən adi vətəndaşın pəncərəsini sındıraraq onun evinə basqın etməsi təsvir olunub. Torpaqlarımıza tamah salan çağırılmamış erməni "qonaqlar"na hələ də sülh və

qardaşlıq təklif edən azərbaycanlıların simvolik obrazını rəssam hələli zəhmətlə dolanan, öz evində dinc və firavan yaşayan insan kimi göstərir. Ərtarboyu arxadan zərbə vurmağa qoymuş, yaltıq və simasız xalq kimi tanınmış ermənilər isə qonşusunun pancarısını sındırıb onun təzəsinə (manziline) tacavüz edən əlisləşib çılgın, qəsbkar kimi qarşına edir. Hər iki qəhrəman geyimi, üz çizgileri, hərəkətləri karikatürada təsvir olunan konkret, real vəziyyətə, onların tuluqdan mövqeyə uyğun işlənmisdir. Karikatürada müəllif sözün əsl mənasında o dövrün real siyasi vəziyyətini əks etdirəməyib nail olub. Nə qədər acınacaqlı olsa da, zəmkəm laqəbdə ki, illər ölkədə vəziyyət həqiqətən belə idi. Dinc quruculuq işləri ilə məşğul olan, yaşayış-yaradan, əmək cəhəsinə böyük qələbələr qazanan xalqımız əsaslıq torpaq iddiaları, tacavüzü ilə üzlaşmışdı. Təassüf hissi ilə deməliyik ki, respublikanın öz kürsüsündən qorxan ovaatçı rəhbərlərinin, erməni lobbinisnin təsiri altına düşmüş Moskvanın, bəynəlxalq təşkilatların və bəzi maraqlı ölkələrin bu hadisələrə birtərəfli, laqəyd, bəzən isə düşmən münasibətləri nəticəsində

Azərbaycanın haqq səs eşidilməmiş, torpaqları işğala maruz qalmışdır (2, sah.304).

Azərbaycan üçün ağrılı olan illərdə Bakıya və respublikanın digər rayonlarına Ermənistan və Dağılıq Qarabağ ərazisindən 1 milyona yaxın qaçqın və məcburi köçkün gəlmişdi. Təsəffüf deyildir ki, həmin dövrlə rəssamlarımızın yaradıcılığının əsas hissəsində də elə öz ata-baba torpaqlarından qovulmuş insanların acı taleyini, xalqımızın vəşavədə təkliməsini əks etdirən çoxsaylı karikaturlar, plakatlar, təbliğat xarakterli rəsmlər təşkil edilib. Bəla əsərlərdən biri V.Vətərinsevkin "Kırpı" jurnalının 1989-cu ilin 24-cü nömrəsində dərc olunan məşhur "Yeni ilin astanasında" karikatürasıdır. Rəssamın yüksək peşəkərliqlə işləyib-hazırladığı əsərdə geniş oxucu kütləsinə xalqımızın üzlaşdığı didərginlər problemi, bu problemə nə qədər ağrılı, eləcə də gözələnilməz olduğu çatdırılır. Əsərdə ev-eyşini itirmiş, zorla atə-baba torpaqlarından qovulmuş azərbaycanlıların ümumişədirilmiş obrazı bu fəlakətin ağrı-acısını dəqiq təşəbbüsə salan nurani bir qocanın təmsilində təqdim edilmişdir. Bu rəsmdə müəllif məsul şəxsin qəbul otardığı öz növbəsini gözəlayən sosial, ekoloji, sahıyyə və arzaq problemləri fonunda didərginlər probleminə nə qədər ciddi, ağrılı və mürəkkəbliyini növbədənəkar, tələsli giran qoca kişi obrazı ilə göstərməyə nail olmuşdur.

"Sahidi olduqları çirkin siyasi hadisələrin gələcəkdə nə qədər dəhşətli fəsadlar törədəcəyini heç ağlına getirməyən, onların nə qədər mürəkkəb və ciddiyyəti ilə hələ də tam anlamayan rəssamlarımız bəzə verənləri bir qrup ekstremist separatçı və ya bir neçə millətə düşmənçilik etmənin əməli olduğuna inanır. Gec-təz səğlənər erməncinin qatlı gələcəyini zənn edirlər. Elə buna görə də rəssamlarımızın illərdə işləyib-hazırladıqları karikaturlar da sülhə çağırış, problemin danışıqlar məsəsi arxasında həlli arzusu aydın hiss olunurdu. A.Quliyev 1989-cu ildə çap olunmuş, öz orijinallığı və yüksək rəssam mədəniyyəti ilə seçilən "Dedim verməmə, verməmə, arıyım talandır?", "Demokratiya yolunda anğal", "Sarsaq-sarsaq çarənlər dey...". (1989). V.Vətərinsevkin "Qanun və demokratiya qalıb gələcək" (1989), "Qarabağ prospekti" (1991) kimi karikaturlarında hələ də xalqlar dostluğuna inanmış olduq, qanunun, haqq və ədalətə atılıynə ümid bəsləndiyi aydın görünür.

Xarici həvadarların, ittifaq rəhbərlərinin dəstəyini hiss edən ermənilər daha da azğınlığı, öz tələblərində sət, həyasız mövqə göstərirdilər. Hər gün silahlanmaqda davam edərək daha da qoruzlaşır, Qarabağın müxtəlif bölgələrində silahlı bəşqələr törədər, azərbaycanlı əhəlini müntəzəm olaraq zora, təzyiqa və tapkıyq maruz qoyurdular. Rəssamlarımız bu hadisələrə biganə qalmır, erməni vəşhşiyli xalqa öz rəsmləri ilə çatdırırdılar. V.Vətərinsevkin ermənilərin ciddi şəkildə silahlanması, daha dağıq desək, silahlan-

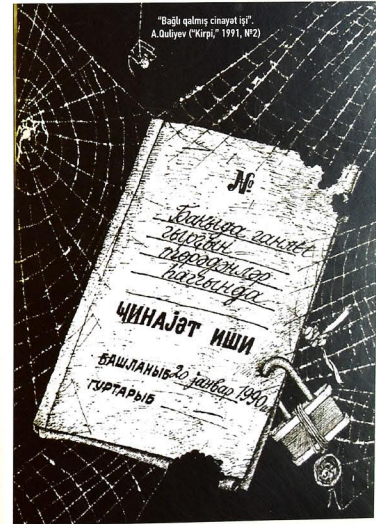
dırılması mövzusunda hasr etdiyi "Krunk" a "Qarabağ yardımı" (1989), "Tark-silah proqramı həyata keçirilir?" (1990), zəhmətkeş əhaliya qarşı silah, zor tətbiq etməsini gündəmə gətirən "Oñsuş quldur oldu, bağı çəpəri neyləyər" (1990) və digər rəsmləri o illərin real vəziyyətini əks etdirirdi (8).

80-ci illərin sonu – 90-cı illərin əvvəllərində bütün başqa sahələr kimi Azərbaycan karikatürası da keçid dövrü yaşayırdı. Karikatüracı rəssamlarımızın sayı hissələnməyə qədərədə azalmış, dövr mətbuatında çap olunan satirik rəsmlər və karikaturların bədii səviyyəsi və keyfiyyəti aşağı düşmüşdü. Aşkarlıq, yənidənqurma və demokratiya şüarları altında aparılan siyasətin yaratdığı fəsadlar, bazar iqtisadiyyatı, maliyyə çatışmazlığı və s. problemlər mətbuatdakı kimi, təsviri sənətin ayrılmaz tərkib hissəsi olan satirik qarikatüdə də yən keçmədi. Buna baxmayaraq həmin illərdə rəssamlarımız ölkədə gedən yənidənqurma proseslərinə, respublikamızı cəlb olunduğu Qarabağ probleminə, onun atrefində baş verən çirkin siyasi oynulara, yənidənqurmanın gətirdiyi iqtisadi və sosial problemlərə aid çoxsaylı əsərlər yaratmışlar. A.Quliyev "Aşkarlıq" (1989), Y.Əsədovun "Demokratiya..." (1989), V.Vətərinsevkin "Cəvri tət, vur tət" (1990), "Tərazinin gözündə" (1990), V.Vətərinsev "Yənidənqurma" (1990), "Yənidənqurma yəduñu irəl" (1990), S.Nəsirovun "Tülkü həkka qədər" (1990), Q.Vəlicanovun "Aşkarlıq" (1990) kimi karikatüraları çirkin dövrünün problemlərini işıqlandırır, cəmiyyətdə baş verən nöqsənləri açıq-aydın göstərir.

Azərbaycan satirik qarikatüdə öz imzası ilə tanınan, təcürbəli karikatüracı rəssam A.Quliyev işləyib-hazırladığı əsərlər təsərinə, aktuallığına, orijinal ifadə tərzinə və toxunduğu problemin məhiyyətinə nüfuz etmək xüsusiyyətinə görə seçilir. Rəssamın hadisələrə maraqlı rəkrəsdən bəxiş tərzli, ideyanın özünəməxsus ifadəsi və təkrarsız yozumu bu karikaturların tənəşşəç yaddaşında uzun müddət qalmışını təmin edirdi. A.Quliyev təqdim etdiyi karikaturların siyasi modelində tənəşşəç problemin təkcə üzə otan tərəfini deyil, habelə qarşılaşdığ məqamlarını da anlıyır. Jurnalın 1990-cı il nömrəsində çap edilmiş karikatürasında müəllif ölkədə aparılan aşkarlıq və yənidənqurma siyasətinin əsində heç bir uğur qazanmadığını, adi insanların, zəhmətkeşlərin marağını əks etdirmədiyini, əksinə, ölkəni xoşsa, anarxiyyə sürükləməkdə olduğunu gündəmə gətirmişdir. Rəsmdə "Aşkarlıq" və "Demokratiya" şüarları qarşısında sülhə sarib işləhə yemək yeyən bir qrup insan təsvir edilir. Bu insanlara "Burda niyə sülhə açmışınız?" sualı ilə irad bildirən millis işçisən cavab belə olur: "Oy görünlər ki, çəryəy qulağıımızın dibinə yemirlik" Məşhur atətil misalından yərinədə və düğün istifadə etmiş müəllif icmtarıyyətə bu bir qrup insanın dili ilə ölkədə aparılan siyasətin əsində gözədən əsilən pərdə, riyakarcasına oynanılan

bir oyun olduğunu çatdırırmışdır. Yüksək peşəkərliqlə işlənmış bu əsərin bədii həlli, xarakterik çizgilər qəbərilməsi, rəng və cəmlərin düğün təpliməsi bütövlükdə karikaturların bəxməlliyini artırır. Digər tərəfdən isə karikatüranın ideyasının bədii həlli, onun qədirdirdiği problemin məhiyyəti bu işə bütövlükdə monumentallıq gətirir desək, yəniləməz (2, sah.325).

Azərbaycana qarşı torpaq iddialarına və düşmənçilik siyasəti yürüdüklərinə baxmayaraq V.Vətərinsevkin 1988-ci ildə Ermənistanın Spitak və Leninkən şəhərlərində baş vermiş zəlzələdən sonra azərbaycanlıların ermənilərə köməyini göstərən "Dost köməyi" (1989), A.Quliyevin sovet xalqımızın sarsılmaz bədiiyyəti əbdi dostluğuna acı sarkəzmlə təsvir edən "Xalqlar dostluğ..." (1989), Azərbaycan tarixində uzun illər boyu unudulmuş haqqıqların, tarixi faktların, şəxsiyyətlərin, bir sözlə, ədalətə bərpasına hasr edilmiş "Gözləyirik qapıları nə vaxt açacaqlar" (1989), Azərbaycan əlifbasının dəfələrlə dəyişdirilməsini acı güllüşə işıqlandıran "Həriflədiyiniz basdır, həriflərimizi qaytarm" (1990), respublikanın sərəvətin, xalqın məlini üzə qymətə sətən, hakimiyyətin qoruyub saxlaməç üçün mill mərarətlərimizi təpədayən uşlarıqarə

hakimiyyət nümayəndələrinin ifadəsinə yönəlmis "Keçi qiymətində" (1990) kimi andaktarları kəskin itihamedici ruhu və siyasi kəsəri ilə diqqət cəlb edir.

Tanınmış karikaturə ustası V.Tatarinsev "Kirpi" jurnalının 1989-cu ilin 20-ci nömrəsində çap edilmiş karikatürsində Azərbaycanı küküldə-budaqlı, yaşıl ağac kimi təsvir edilmişdir. Ağacın yaşıl yarpaqlarından yaranan Azərbaycan xarəitəsi işə vətən anlayışının ümumləşdirilməsinə simvolu kimi təqdim olunmuşdur. Karikatürədə Azərbaycanın il gövdəli, yaşıl, qocaman ağac kimi təsvir edən rəssam bu ağacın mehəv etmək istəyən qüvvələri vəhşi donuzla bənzətmişdir. Bu vəhşilər müxtəlif tərəflərdən ağaca dərsəraqə on yaddı parçalanmağa çalışırlar. Donuzların siyasət aləmindən yaxşı tanıdığını güvənlərə oxşarlığı təməşəqının karikatürünün ideyasını heç bir şərhi əhtiyac olmadan qavramasına xidmət edir.

Həqiqətdə də, zəngin sərəvəllərə malik Azərbaycanın inkişafı gözü götürməyin, ona təzyiği imkanlarını heç vəchlə itirmək istəməyin qüvvələr o illər heç də əz deyildi. Azərbaycanın baş qaldırın milli hərəkat, xalqın sərəvəlin, əzadliq ideyaları, əlbəttə, mərkəz, hakim dairələr tərəfindən normal qəbul edilə bilməzdi. Xalqın əzadliq hərəkatını, milli özünəqayğısını, birlik və müstəqillik arzularını SSRİ rəhbərliyi ələ bəşidəcadə böğməyə hazır idi. Mərkəzin həzradliğı qondarmə Qarəbağı problemi, respublikə rəhbərliyinin fəaliyyətsizliyi və laqeydliyi, Ermənistanın qovularaq Azərbaycanca sığırnımsı mınlarla insanı hall edilənməmiş problemləri paytaxtdə və bölgələrdə vəziyyəti gərginləşdirirdi. A.Quliyevin jurnalın 1989-cu ilin 22-ci nömrəsində çap olunmuş "El gücü – səl gücü" adlı plakat xarakterli rəsminə də məhz o illər xalqın əzadliq uğrunda, torpaqların bütövlüyü nəminə apardığı mübarizə öz əksini tapıb.

1990-cı ilin 19 yanvarında Mixail Qorbaçov SSRİ Konstitusiyasının 119-cu, Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 71-ci maddələrini kobud şəkildə pozaraq yanvarın 20-dən Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilmişə haqqında fərman imzaladı. Yanvarın 19-da gecə sovet qoşun hissələri şəhərə daxil olaraq fəvqəladə vəziyyət elan edilmişdən xəbərsiz cən əhaliyə atəş açdı (5).

Bakımın işğaldan sonra öz torpağına bütün vərlığı ilə bağı olan hər bir azərbaycanlının qəlbində Moskva və Mixail Qorbaçova qarşı dəhşətli nifrət hissi yaranmışdı. Vəxtilə rus imperiyasının müstəmləkəvi olan Azərbaycan indi öz suveren və demokratik hüquqlarını bərpa edir, əzadliq və müstəqilliyi uğrunda mübarizə apardırdı. İndi adı satıldan tutmuş hakimiyyət nümayəndələrindəki əşuqlı-böyüklü insanı hər dərk edirdi, imperiya öz hüquqlarının bərpası uğrunda əyağə gəlməmiş milləti səhəməqə üçün Bakıya qoşun yerib, günəşsiz qanlar töküdü (3, səh.62).

"Kirpi"nin 1990-cı ilin yanvar nömrəsində o qanlı gəcənin faciəsini əks etdirən fotoqörüntülər, jurnalistlərimizin, ziyallılarımızın ürək ağrısı ilə qələmə əldiddən işfəadici yazılar rəsəmalərindən kəskin süjəti karikatürələri ilə birlikdə nəşr olunmuşdur. A.Quliyevin günaşsiz şəhidlərin xatirəsinə həsr olunmuş "Siz şəhidsiz, bəz şa-

hid", "Düşməni evimi yxdi üzümə gülə-gülə", V.Tatarinsev "Qanlı yanvar", A.Quliyevin xalqın tələyini bəqanə gələn, dər gündə onun qoyub qəçən siması respublikə rəhbərinin xəyanətkarlığına işfə adən "Millət necə tarar ol-sun, ne ism var?!", "Görmürəm, eşitmürəm", G.Əlizadənin "Demokratiya", "Yeniədanqurma" şüarları altında xalqların əldəddilməsinə, hərbi müdaxiləyə məruz qəlməsinə bütün əcılığı və dəhşəti ilə əks etdirən "Perestrojka...", A.Quliyevin "Demokratiya" kimi rəsmlərində o illərin əci və dəhşətli hadisələri təfərrüatı ilə cənləndirir.

Xalqın bütün əci-əğrısını öz qəlbini ə hiss edərək onu kağız üzünə kətdirən, bu faciəni əsarlarında əks etdirərək onun gənlik kütlələrə qatılan rəsəmalərində A.Quliyevin "Bağlı kəməsi cinayət işi" (1991, №2) adlı plakat xarakterli rəsminə də bu mövzuya həsr olunub. Rəsmdə insanları nolaşmış cənaət olmuş Qanlı Yanvar qırğını səbəblərindən, onun törətməsi sərbətlərindən hələ də heç bir məsuliyyəti cəlb olunmaması faktı gündəmə gətirilib. Jurnalın üz qəbindəki bəz karikatürədə ağıqlımadən tozlanmış, hürümcək bəsməsi, möhürlənmiş və qifli ərasında saxlanmış "Bakıda qanlı qırğın törəndənlər haqqında cinayət işinin qovuluşu təsvir edilb. Rəsmdə Azərbaycan xalqının tarixinin ağıqlı səhifələrindən bir, Yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verilməməsi, əl xalqın qənimə bəsməsi cinayətlərinə hələ də müttəhimlər kürsüsündə əyləşməməsi faktını rəsəmal ə haqqıq kimi göstərməyə nail olub.

Yanvar qətləmədən sonra yaranan yeni ideoloji paradigmə Azərbaycanda xalqə dövlətin birtiriyini təmin etməli idi. Lakin rəhbərlər yeni siyasətə keçid məsələsində gecikir, hadisələrin gədişinin sürətləndirilməsində səhvlərə yol verirdilər. Siyasi əzaqəorənliyi ilə fərqlənən, hər bir hadisənin ərasında dövlətin sət sübjektiv iradəsinin dəyənəməli olduğunu bütün vərlığı ilə başə düzən Heydər Əliyev işə o dövrdə məcburi istefadə idi. Lakin bütün təzyiqlərə və təhlükəyə bəxməyərək xalqın əğni sərəvəlinə əşadliq bir vəxtədə – yanvarın 21-də Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gələrkə xalqı ilə birlikdə olduğunu bildirdi. O 20 Yanvar faciəsinə siyasi qiymət verərək onun hüquqə, demokratiyaya, humanizmə zidd olduğunu bəyan etdi, bu hadisənin mərkəzin və əzəmənkə respublikə rəhbərlərinin günəhi üzündən yol verilməsi kobud siyasi səhv olduğunu göstərdi.

1991-ci il fevralın 5-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyəsində demokratik qüvvələrin tələbi ilə bir sıra tarixi qərarlar qəbul olundu. Dövlətin adı "Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası"ndan "Azərbaycan Respublikası"na dəyişdirildi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bəyraqı dövlət bəyraqı kimi təsdiq olundu (4).

Ali Sovetin binəsi üzərində uçranlıq bəyraqımız ucaldılmasında siyasi tarixi hadisəyə həsr edilmiş "Bir karə yüksələn bəyraq bəz daha enməz" karikatürəsində (1991, №10) o illər respublikədə baş verən, xalqımız üçün tələyüklü bu hadisə öz dolğun halını tapmışdır. A.Quliyevin müəllifi olduğu, vətənpərvərlik ruhunda işlənmis-

ölkəmizin müstəqillik qazanmasına və dövlət bəyraqımızın bir daha yüksəlməsinə həsr olunmuş bu bəz xəmərləmi rəsm təməşəqadə ruh yüksəkliyi yaratmaqə yənası, başi ədətli sayı və professional işlə təbəzina gəyə səçilir.

Xə əsin sonlarında Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpası milli tariximizin çox mühüm hadisəsi idi. Müstəqillik qazanmış respublikəmiz ələ ilk illərdən həqiqiyyət və ədalətliyyət ilə üzəşmiş, təcəvüzə məruz qəlməmiş. Torpaqlarımızı işğal edən düşmənin təzliklə öz layiqli cəzasını ələcəğni, əfi ilənin başının əzlicəğni göstərən, təcəvüzçülərini işğal olunmuş ərazilərdən qovulacəğni və vətənpərvərlik əzad ələcəğni, Azərbaycanın Dövlət bəyraqını Dağılı Qarəbağdan əsliləcəğni əks etdirən təbliğət xarakterli rəsmlər vətdənlərindən qələbəyə inəmini, Azərbaycanın haqq işinə əminliyi artırır, onlarda ruh yüksəkliyi yədarədi. V.Təməşqənin "Ekstremizmə əlümə" (1989), "Torpaqların rədd olu" (1991), V.Tatarinsev "Bürün əvəlcəğni" (1991), İ.Yəhyaevini "Arzun ürəyində qələcək" (1991), B.Həcəzadənin "Haqq-əzadlı zəfər çələcək" (1991) və digər bu kimi yüksək vətənpərvərlik əhvali-ruhiyyəsinə işlənmis əsarlarında informasiya yükü şərti ifadə vəsitələri ilə, yüksək əstəqləqə təqdim edilmişdir.

Karikaturəç rəsəmal B.Həcəzadənin "Kirpi" satirik jurnalında əyni mövzuya həsr olunmuş rəsminə düşməni işğaldan təməzilənməsi, yənidən tikilməsi və əbdələşdirilməsi Qarəbağımız təsvir edilib. Xalqə,

vətəne səvgi zəminində işlənmis bu rəsmdə Şuşa və Əşğəran qələləri, Ağdam məscidi, yeni ucalmış binalar, diqqət cərcuculu işləri ilə məşğul olan zəhmətkeş insanlarımız, Azərbaycanın dilbər güşəsi olan Qarəbağı istirahətə gəlməmiş gənç əli, əllərində bəyraq tutmuş xəşbət əşaqərlarını və əlbəttə, yüksəkədə dəlğələndən uçranlıq bəyraqımız gərmək olar. İşğal olunmuş ata-bəbə torpağını əzad, xalqını fərəvan gərmək ərzusu ilə əşəyib-yəradən müəllif şəkildəli mətnində milyonlar azərbaycanlının ərzü və istəyini əks etdirmişdir: torpaqlarımız əzad ədək, əvəlləndən də gəzəl kəndilər, qəşəbələr və şəhərlər ələqə (2, səh.360).

Hər bir vətənpərvər azərbaycanlının qəlbindən gələn, hər birtirəmiz üzndə ərzusunu əks etdirən bəz sözlər, əlbəttə, gəc-təz gərəçləkəşəkdir. Biz öz torpaqlarımızı düşməni təpəşəğdən təməziləy yeni-yeni kəndlər, qəşəbələr tikəcəyik, şəhərlər salıb yollar kəçəcəyik, Azərbaycanın dilbər güşəsi olan Qarəbağı çičəklə diyəvərcəyəcəyik.

Devlətlərə yekun olaraq əşəyib etməliyi ki, Azərbaycanın karikatürəçə rəsəmalər əşəyirdiğində dövrdə ölkədə və respublikədə baş verən hadisələrin işğaldırılməsində, xalqımız üçün tələyüklü məsələlərin gündəmə gətirilməsində, mənti təqlərini, işğəli qüvvələrin əzə qərxarəqə işfə edilmişə səhsində əzmlə cəlməmiş, öz əsarına və bacarıqlarına ilə təsviri əsənin qrafika səhsində böyük uğurlara imza atmışlar. ✦

Ədəbiyyat:

1. "Azərbaycan tarixi". IV c. Bakı: "Elm" nəşriyyatı—2000, 50 s.
2. Həcəzadə B. "Kirpi"nin rəsəmalı" (1980—1991-ci illər). III cild. Bakı: "Səda" nəşriyyatı—2017, 368 s.
3. Məhərrəmov V. "Qanlı gəcə – qanlı tarix". Bakı: "Səda" nəşriyyatı—2011, 62 s.
4. Vuğar Orxan: www.azərbaycan.org
5. "The Guardian" newspaper. 22 January 1990.
6. www.azercartoon.com

Резюме

В статье особое внимание уделяется сущности и значимости карикатур, направленных на критику захватнической политики Армении и стран, поддерживающих ее.

Ключевые слова: политическая карикатура, художник, демократия, агрессия, оккупация, политические события, творчество, сатирический журнал.

Summary

The article deals with the cartoons, which reflect the political events in the USSR and inside the republic of Azerbaijan in the late 1980-ies of XX century. The article focuses on the basics and significance of the cartoons, aimed at criticism of the aggressive policy of Armenia and the countries supporting it. **Key words:** political cartoon, artist, democracy, aggression, occupation, political events, creativity, satirical magazine.